

УДК 930.25:39:001.32ІМФЕ](477.61)“1920/1930”

Бібліографічний опис:

[Архівний матеріал] (2019) Наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, ф. 1–7, од. зб. 707, 143 арк. *Народна творчість та етнологія*, 3 (379), 89–113.

[Archival Material] (2019) Archival Scientific Funds of Manuscripts and Audio-Recordings of the M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology, Fund 1–7, Unit of Issue 707, 143 Sheets. *Narodna tvorchist ta etnolohiya [Folk Art and Ethnology]*, 3 (379), 89–113.

[АРХІВНИЙ МАТЕРІАЛ]**Анотація / Summary**

Публікація містить архівні матеріали, які репрезентують польові записи членів Етнографічної комісії Всеукраїнської академії наук, здійснені в 1920–1930-х роках на теренах нинішньої Луганщини (колишня Ворошиловградська область). Представлено інформацію про сімейну та календарну обрядовість, громадський побут та звичаї, світоглядні уявлення мешканців зазначеного регіону. Результати цих експедиційних студій зберігаються в Архівних наукових фондах рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (АНФРФ ІМФЕ м. М. Т. Рильського).

Archival materials, representing field records of the members of Ethnographic Commission of All-Ukrainian Academy of Sciences are suggested to the reader's attention. They are executed in the 1920s–1930s on the territory of the present time Luhansk region (former Voroshylovhrad oblast). The materials concern to family and calendar rites, social life and customs, world-view concepts of the inhabitants of the indicated region. The results of these expeditionary studies are kept in the Archival Scientific Foundations of Manuscripts and Phonographies of M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology, Ukrainian National Academy of Sciences (ASFMP M. Rylskyi IASFE).

Календарна обрядовість

Записав Марк Миколайович Калюжний
10.08.1928 р.
на хуторі Босівка Старобільської округи
Донецької губернії
Ворошиловградської області
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, ф. 1-7,
од. зб. 707, арк. 31–31 зв.)

Легенда. 1928 року серпня 10 дня (28 липня ст. ст.) [в] звязку з празнуванням цього дня під назвою «смоленьська божа мати», а 27 липня – Пантелिमона, а по місце-

вому вони звется «палії» та «Смалії», і вот цього 28 липня була така [пригода]: йшла гр-а х. Труд-Родітельська Вівчарівської с-р Олександрівського району, дочка Кізійова Стипана Федоровича. Йшла вона нібі то на поле в'язати пшеницю, і вдруг загуло вроді грому, та ясно с[т]ав мгновенно перед нею старик дуже дряхлий, худощавий, високого росту, в босовиках, в кепській одежі, її запитує: «Де ти йдеш, молодице?» – «Йду, мов, в'язати. Ну, шож ви, мов, молились богу та молились». – «Та я знаю, – каже старик, – як тепер моляться». І це було розказування

филин 15, а може, й більш. Потім каже: «Ну, йдиж ти до дому та скажи, що я тобі сказав, людім. Нихай вони на ці празники ніколи і ні чього ни роблют, ато буду наказувати, нихай ни думают того, що, мов, бога нимає, бог ест і його треба почитати». І його запо- віти цим закінчив, і вдруг упят загуло в віде грома, і в одно мгновеньє старика перед нею ни стало. Й вона дуже спугала, вернулась до дому (зараз боіє, 13 сер.), й така причіна дуже сколихнула віруючіх – це одно.

А други, нибі то ни далеко від нашої місце- вості було так: оди[н] г-н виїхав косит на цей ден, Палиї та Смалії, і вдруг настигла гроза, і спалило йому всі будівлі і скотину, яка була в будівлях.

Ці перекази й досі носяться по нашій міс- цевості. Це було років 30–40 тому назад, й такі причіни заставляють вірити й боятся цих празників.

Сімейна обрядовість (весільна обрядовість)

*Записав П. Я. Тихонов 03.07.1930 р.
у с. Бутове Старобільського району
Старобільської округи
Ворошиловградської області
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, ф. 1-7,
од. зб. 707, арк. 115–116 зв.)*

Весілля. Перед вінчанням молоді ідуть причащатись. Піп за вінчання бере гроші та хустку ту, що завязують руки. Молода і моло- дий ходять кланяються батькові хрещеному, матері, до свекрів. Перед весіллям молодий не стріжеться. Молодий заїжа по молодю. Молодої заплітають коси свашки, що вряжа- ють молодю. Вряжають молодю кістниками, квітками. Коли ідуть молодий і молода, то їх обсыпають конфетами. Поїзд так побудова- ний: наперед іде молода й молодий, батьки, буярин, дружка, гармонист та останні, на другій – свашки, і на третій – останні.

Коли стоїть молодий й молода в церкві, то вони держуть свічки (чия свічка згорить ско- рій, той умре скоріш). Не так важливо, щоб повінчатись в церкві (ми і в церкву не ходимо),

а хочеться погуляти, гуляння саме важливе. До весілля молоді, хоть і повінчаються, але живуть окремо. Після вінчання молоді йдуть до молодого. Виряжають з хлібом. Коли з молодої знімуть [вінок], то одівають платок, і батьки благословляють. Батьки одіті в чис- тенький одяг. Коли підносять чарки, то моло- ді кланяються. Також ставлять діжку біля порога на дворі, і дружка молодих водить кру- гом діжки, це роблять для сміха, щоб чудніш було. Глечики б'ють та по черепках танцюють, щоб веселіш та чудніш було. На обід – піріж- ки, сметана, капуста, борщ, лопша (м'ясо, щоб було обов'язково, хоть своє, хоть купують) та узвар. Молода їсть мало, питається, щоб не сказали, що їсть багато.

Пісні:

Зелений дубочок на яр похилився,
Молодий хлопче чогось зажурился.
Того зажурился, що рано ожинився.
Того зажурился, що без долі родився.
Того зажурился, що воли пристали.

Чом на тебе, гаю, вітерка немає,
Вітерок не дише, листя не колише?
Братік до сестрички часто пісьма пише.
– Чи привикла ти ж, сестро, на чужбині
жити?
– Хоть й непривикла, треба привикати,
Од роду далеко, нікем і наказать,
Хоть по шию в воду, та до свого роду.

Не ходи ш ти, Марусю, рано по воду,
Не станови відерочок на жовтий пісочок,
Не заглядай через тину в вишневий
садочок,
Не завидуй на ті вишні, що рано цвітуть,
Не слухай ті зузулі, що рано кують.
Вони ж тебе, молодую, у жаль уведуть,
Од батенька до свекра перевезуть,
А у свекра – гірше пекла: гулять не велять,
Хоть пустять на часок, то й назад вертайсь.

Коли покриють молодю, то вона плаче.
З дружкой попращаються, випьють по чарці.
Прощається. Дівчата провожають. Батько дає грошей молодому.

На другий день дарюють молодому й молодій по золотому: [молодому] – на рубаху, молодій – на сорочку. Батькові – або мішок пшениці або ячменю, або грошей троєк.

Весільний поїзд мати обсилає оріхами, конфетами й грішми, як у кого багато. У багатих грішми обсилають, щоб похвастатись. Дружко сидить на тарантасі, гармонист грає, а мати обсилає. Коней виводять за ворота батько. Як молоду покривають, шишки несуть до свого роду. Ленти дають молодій сестри. У молодій стоїть колач з торілками, тоді беруть його, молодого, свитку й ведуть за стіл. Зустріч молодого у молодій. Ворота зачиняють, щоб дав бутилку. Роблять, хто буває на свадьбі. Товариші молодого откривають ворота. Поїзд весь входе в двір молодого, ставлять біля порогу з свашками, бояринами, світалка (міч у неї з цветів). Теща виходе, поштує з графіном з водкою (починає з свашок, а потім до молодого, всі п'ють, але молодий виливає через ліве плече). Молода поклоняється до свашок, всіх цілує, а молодого – ні, всі останні сміються, кажучи: «Вона тебе не любить». Молода просе всіх в хату. Входять в хату, становлять біля порогу. Дружко [нерозбірливо. – *Ред.*] проситься у брата молодій завести за стіл молодого. Брати молодій не пускають, доки він не откупиться (чарку водки, шишку, п'ятак грошей). Откупиться. Сідає молодий, свашки, молода й всі останні за стіл і починають пити. (Обороня брат молоду кійком). Поки молодий не[т]купиться, молода ховається, а її розшукує боярин. Коли молоду покривають, дружки її покидають. Коли посідають за стіл, то вимагають молодій родичи картуз молодого, пришивають квітку, а за це просять плату. Коли всі випили, тоді беруться за косу (сестру, його й її). Розбирають. Після розбирання закручують волосся, прикріплюють гребінцями й покривають. Коли покривають, тобто знімають стрічку, молода не дає. До вечора дружки молодой прощаються, одна дружка хоче вкрасити з собою од молодого молоду, а молодий прагнить, щоб її собі відняти. Молоді прохають благословення. А після вечері дружко діле коровай, роздоє всім присутнім. Також і музиканти

одаровуються, вони беруть без відмовлення. Саме горіла спідка коровай дістається музикантам. Вечеряють молоді вкупі. Після вечері молодий і молода виходять й кланяються матері й батькові. Батько й мати благословляють іконою (матір божа – самий кращий образ).

Після цього молодий і молода сіда на підводу (молода хреститься на всі чотири боки). Молодій дають курку. Теща, коли виражають поїзд, плаче, а тещь бере хлібину й з хлібиною виводе за ворота коней. Після від'їзду молодих починають гулять. На закс дивляться звичайно, кажучи, що раніш було чудно, а тепер превикли. Бува й без свадьби жевуть гарно, а буває й вінчаються, але жевуть дуже погано.

Казала жінка 30 років з села Бутово на Старобільщині.

Календарна обрядовість

Записав Олександр Кузьмич Стоянов
28.12.1928 р.

у с. Волнухине Успенського району
Луганської округи

Ворошиловградської області
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, ф. 1-7,
од. зб. 707, арк. 110–113 зв.)

Тезиси празднования Рождественных свят. Двадцать четвертого декабря с утра готовятся к празднику, как-то: готовят лучшие закуски и готовят водки. Вечером насыпают в чашки манной каши и несколько пирогов и дают детям, и дети несуть к своим родственникам так называемую вечеру. Приносят и говорят: «Прислал отец и мат[ь] вам вечеру». Этот родственник берет ложку каши, есть и один пирожок, а вместо него кладет свой пирожок и дает несколько коп денег и несколько конфет, а крестный отец дает крест. Утром 25-го декабря, утром еще темно, дети встают и идут, так называемое, рождествовать. Заходят в дом и поют:

Рождество твое, христе боже наш,
Воссия миром и свет разума,
Небо звездам и служащий со звездою
чахуся,
И тебе кланятися, солнцу правды,

И тебе видити с высоты востока.
 Господи, слава диге (2 раза).
 Дево днесь присущиственного рождает,
 И из земли верте приступному приносит.
 Ангелы с пастырями слово словлят,
 Волхвы же со звездою путешествуют,
 Наш бог ради родился, отроча младо,
 Предвечный бог (2 раза).
 Многое лето (3 раза).

Подом хозяева дают им чтонибудь, и оне идут далши с дома вдом. Под рождество не гадают.

Под новый год, 31 дек., собираются дети группами и идут щидрувать. Подходят под окно и поют:

Щедрый вечер, добрый вечер,
 Д[о]брым людям на здоровьям.
 Мыланка ходыла, васильки носыла:
 – Василько, мои батько, пусты миня в хату.
 Я жыто низала, золотый крест держала.
 От стола и до порога,
 Чтоп был Петя (или как у кого звать дитё) черно бровый.

Звычайи ворожить есть такие под новый год. 31 декабря

1. Девки расдеваются на голо, выходит на двор и ложится на спину в снег, а утром смотрит, если место это будит не гладкое (так сказать постёбанэ), то значит, муж будет бить, или на оборот, если глаткое, то не будит бить.

2. Ночью в двинадцать часов встаёт и сметёт мусор по комнате с трех сторон, потом раздевается на голо и берет этот мусор, и выходит на двор, и сыпет по дворе, и вот, если кто ей покажется, будто стоит где нибудь во дворе, то значит будет ее муж. И вот если покажется, то будто нада скорей отвернуться и бежать в комнату, а если будет смотреть, то он ее разорвет.

3. В двинадцать часов ночи садится за стол, ставит зеркало перед собой и светит две свечки по обеи стороны зеркала, и смотрит в зеркало, и вот если кого увидит в зеркале, то и муж ее будит.

4. Ночью выходит и бросает через ворота сапог. Выходит потом за ворота и смотрит, куда носком лижит сапог, то значит в ту сторону замуж выйдет.

5. В двинадцать часов ночи ловит питуха, вносит в комнату, становит на полу зеркало и насыпает по одну сторону зеркала угля, а по другую – пшеницы, и потом пускает петуха. И вот если петух бросится к зеркалу, то значит муж будет интигентный, если на уголь бросится, то будет муж шахтер, если на пшеницу, то хлебороб.

6. В двенадцать часов ночи кладет под подушку полотенце, кружку с водой, ставит зеркало и расческу и ложится спать, и ково во сне увидит, то муж будит ее. Это все под новый год.

7. Вечером под новый год идет до плетня, зажмуряет глаза и ищет кол, какой попадет-ся первый, и перевязует его лентой. Потом утром идет смотреть. Если кол будет в коре, то значит муж будет богат, а если без коры, то бедный.

8. В двинадцать часов ночи берет буханку хлеба и выходит за ворота, и слушает, в какой стороне собака залает, то в ту сторону замуж выйдет.

9. Под новый год кладет под подушку венчальное кольцо и ложится спать, и вот если во сне кто будет просить это кольцо, то и муж ее будет.

Вот это все звычайи гадать под новый год.

Утром 1 января (на новый год) дети собираются группами и идут колядувать (посыпать). Заходят с дома в дом и поют, и сыпят на иконы зерно какое нибудь, пшеницу или еще какое. Песню поют вот такую:

А в поле, поле сам плужок ходит,
 А за тем плужком сам господь ходит.
 А дева Мария обедать носила
 И в бога счастья просила.
 На счастья, на здоровья, на новый год
 Зароди, боже, жито, пшеницу,
 всяку пашницу.
 Здравствуйте, с праздником,
 с новым годом, с васильками.

Тогда хазяин дает им по прянику или по канфету, и оне идут дальше, с дома в дом.

31 дек. Воду святят. Часа в два дня возле колодца ставят стол и ведро воды на стол, потом поют, поп, дьячок и певчи поют «Спаси, господи» – молитву. Потом вмочает в ведро крест поп, потом люди к попу подходят по одному, и он их кропит этой водой, и дает каждому целовать крест. И вот когда все поцелуют крест, и всех покропит, тогда остальную воду выливает в колодец, и идут тогда поп и вся его свита в церковь. А люди тогда берут воду и идут домой. Весь день не едят, пока воды принесут, тогда вся семья садится за стол и пьют по немного этой воды, а потом едят. <...> Да еще пока не принесут этой воды, то хазяйка или кто нибудь идет на гумно, берет немного сена и несет в дом, и все время говорит «Куд-куда, квок». Это для того, чтобы куры больше яйца несли да больш квочок садилось, потом кладет на покуть (в св. угол) и ставит озвар и кашу с пшеницы или манную (кютю), и пирожки, а потом, значит, когда выпьют этой воды свяченой, тогда едят это.

Календарна обрядовість

*Записав Віктор Іванович Заблодський
24.12.1928 р.*

*у с. Калиновське Попаснянського району
Артемівської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, ф. 1-7,
од. зб. 707, арк. 29–29 зв.)*

Описано краєзнавче завдання

№ 1. Як проводять люди 24 грудня. Стари люди під перший день риздва готують різні напитки и різну їжу та радіуюча риздву, та богу молюча, та три дні пириді риздвом ни идять и води нипють, а на перший день риздва розгивлаюча з горилкою. А дити малюносять кютю по родичам. А молоді дивчата виходять с хлибиною під день риздва в 12 годин ночі; тилько вийде на пориг, як що перше стукне або загуде, або собака загавка, в який край, ото значить туде замиж вийде. А хлопці молоді идуть навичирниці та гуляють досвита.

2. Колядки.

Колед, колед, коледниця
Добри з медом паляниця.
Дайти, дядько, ще й пятака,
А нидасте пятака,
Возьму вола за рога
Та повиду в долину,
А з долини – на могилу,
А з могили – та в кабак,
Пропю вола за пятак.

3. Як святкують нового року. Новий рік святкують просто, як маленький празничок. Гуляють молоді хлопці, дівчата наулиці, а по під хатами сидять баби, мужики, радіуюча Новому року.

4. Щидривки.

Щидривочка щидрувала.
Щедрий вечір, добрий вечір.
До виконця припадала.
Щедрий вечір, добрий вечір.
Що ти, тетко, пикла,
Виниси нам до викна.
Щедрий вечір, добрий вечір.

5. Посипалки.

Нащастя, наздоровя, на новий год
Роди, боже, пшеницю и всяку
пашницю.
Здрастуйти, спразником, новим
годом, свасилієм.

6. Рожиствування (писня).

Рожиство твое, христе боже нас,
Восія мирови свят свет разуми.
Небо звиздам служаща,
И звиздою вчахуса.
Тибє кланяйтися
и тибє видити свисоті востака.
Господи, слава тибє.

7. Воду-хреща. Христять воду так. Прорубають на риці, в попирик рички, хрест в ледови, повибивають кругом букви божествини, потим зроблять навес из леду для попа. Насходюча люди доцеркви, потим пип бире хрест обома руками и кладе на

лоб, и идуть до рички, прийдуть до рички, поспивають, пип умоче хрест уводу. Народ и зашивилиця. Набируть води хрещеной и идуть додому. А пип иде водку пить – гриця [гритися].

Календарна обрядовість

Записав Іван Федорович Луговий

21.01.1929 р.

у с. Комишуваха Попаснянського району

Артемівської округи

Ворошиловградської області

*(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, ф. 1-7,
од. зб. 707, арк. 49–52 зв.)*

Тепер я розкажу про різдв'янні св'ятки. В суботу 3 (по старому стилю 22) грудня всі селяни гріють ванну і купаються, в неділю идуть всі до церкви. В неділю у вечері як повечеряють, то не їдять до вечера понеділка. В понеділок варють відерний чавун озвару і кутю, завжди капусту та пиріжки з квасолею і капустою. До світа уносять сіна і квоччуть, щоб сідали квочки, кладуть на покуть. Кутя та озвар до світа, щоб була на покуті. В цей день у вечері, коли зійде вечірня зірка і як люди прийдуть з церкви, моляться богу, засвітивши свічки, і нарешті сідають вечеряти [нерозбірливо. – Ред.] Всі дожидають батька, доти батько почне, він завжди як починає, то що небудь згадує старе. Коли їдять кутю і хто чхне, то йому батько дарить те ягня чи теля – що нема. Повичерявши, діти носять вечерю до крьосного батька-метері чи до родичів.

Коли увійдуть в хату, то кажуть: «Прислав батько й мати, нати вам, тату чи мамо, вечерю». Зараз садовляють вечерять, хоч і не хочуть. Батько дає гривиника, цукерки і пряники. Старі люди, не ївши цілу добу, понаїдаються, а потім похвораються. На другий день розгівляються – їдять сало, м'ясо і таке інше.

Новий рік. Грудень 31. Під новий рік всі діти идуть щидрувати. Щидрують так:

Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я.
Миланка ходила, Васильку носила.

Васильку, мій батьку, пусти мене в хату.
Я жита не жала, часний хрест держала,
Золоту кадільницю.
Радуїться, люди,
Ось вам христос буде.
Богу свечі ставти,
А нам пиріг дайте,
Хоч маленький, та ціленький,

А потім:

Без рук, без ніг, щоб упав у сніг.
З руками й з ногами, щоб ганявся за нами.

Хазяїн виносить вареників, помпушок, коли добре, діти їдять, але як не добре – б'ють собак та розкидають. Але часта виносять дьогтю чи ще чого.

Утром діти идуть посипать. Заходять в хату і починають:

А в поле, в поле сам плужок оре,
А за тим плужком сам господь іде.
Дева Марія їсти носила, бога просила:
– Роди, боже, жито, пшеницю
На всяку пашницю.
Сею, вею, повіваю,
З новим роком поздравляю,
Драстуйте-драстуйте, та з новим роком.

Хазяїн каже: «Сідайте, щоб в нас сиділи гуси, кури, качки і старости». Давши хазяїн копійку чи цукерку, веде посипалників у хлів до худоби.

Кутя і озвар до світа повинна стояти на покуті. Коли вносять сіно, то квоччуть так: «кво, кво, кво». В пиріжки та кутю – роблять з сіна хрестики і стромляють. Утром до церкви нисуть воду св'ятити. Посв'ятивши, приносять до дому. Дома св'яченою водою в хаті св'ятять кропилом в хлівах до худоби, а лишок виливають в колодязь. Перед обідом беруть великий періг і без шапки идуть скрізь писати крейдою хрестики. Потім цей пиріг за обідом їдять. Батько бере лишню ложку, кладе кутю і ставить на вікно. Всі дожидають батька. Батько починає: «Морозу-морозу, іди до нас кути їсти! А як насієм та наорем, то не ходи

ні в поле, ні в дом і не морозь у полі пшениці, у домі ягнят, телят і лошаг, а то будемо гнати залізним мечем». І виївши нишком кутю, показує дітям і каже: «Вже мороз виїв кутю». Діти цьому вірять, і так в них зароджується релігія. В цей обід, коли хто сами скоріше пообідає, то вибігає за ворота і кого побаче, того за себе і візьме або за того вийде заміж. Потім виганяють кутю – б'ють по воротях качалками і стріляють з ружжів.

Звичай гадати під новий рік. У вечері дівчата падають на сніг і утром дивляться, коли постьобані [нерозбірливо. – *Ред.*], то чоловік битиме, як вийде заміж.

Ходять під вікнами; коли в хаті скажуть: «Піди, сину, принеси води», то дівка цього року вийде заміж. Але коли скажуть: «Сядь, не балуйся», то дівка не вийде.

Ще дівчата підбігають до вікна і питають: «Як мого чоловіка звать?». Хазя[і]н скаже як небудь – Іван, Петро чи Грицько.

Щитають дівчата коляки на тину. Прощитають дев'ять і дивляться, чи в корі, чи не. Коли прощитають 3 рази по дев'ять і дивляться, як що всі є у корі, то вийде за багатого чоловіка, але як всі голі, то вийде за голодрабця.

У 12 годин ночі ідуть по селі, кого зустрінуть, і як його звать, так буде звать того, за кого вийдеш заміж чи кого візьмеш.

Вносять у вечері півня і курицю, ставлять воду, пшеницю і дзеркало. Коли півень їсть пшеницю, піде заміж за хлібороба, коли воду питимуть, то чоловік буде п'яниця. Але коли подивиться в дзеркало, то чоловік буде хвастун.

В 12 годин рівно ставлять ззаді і спереди дзеркало, і спереди стакан води, і дивляться на стакан, з стакана вийде людина, за цю людину, як що дівчина, вийде заміж, а як що хлопець, на їй оженився. Після цього «гадаїника» б'є хто, і він пада неприємний.

У дворі скидають чобіт і через-голову та ворота кидають за двір. Куди чобіт упаде носком, туди вийде дівчина заміж.

В 12 годин виходять з хлібиною і становляться у святому вуглі. Де собака загавка, туди піде заміж.

В хаті дівчата скидають чоботи, кладуть в один чобіт пичину (кусок перегорівшої цегли), а в другий – хліб. Потім одна іде і бере один чобіт. Як візьме з хлібом, вийде за хлібороба, а як візьме пичину, буде пиктися за чоловіком.

Згортають бомагу в кульок і палють, з бомаги показується: коли могила – вмре, коли чоловік – вийде заміж і т. інше.

Пишуть на бомазі хлопці імена дівчачі, а дівчата – хло[п]чачі, і кладуть на образи, утром беруть. Як написано в жеребку, так буде звать чоловіка чи жінку.

У голови кладуть з чотирьох сірників колодизь. Коли присниться, що приходив воду брать хлопець, то вийде за того заміж, за його.

Кладуть під чотири тарілки кільце, квітку, серга, хрест. Коли візьмеш кільце – будеш вінчатися, квітку – дружкувать будеш, сергу – дівувать, хрест – умреш.

На стовп кладуть кутю, коли птичка поїсть, то вийде заміж.

Вірування. Світогляд. Замовляння

*Записав Михайло Павлович Кривоніс
05.08.1930 р.*

*у с. Литвинівка Біловодського району
Старобільської округи*

*Ворошиловградської області
від Наталки Кривоносової (63 р.)*

*(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, ф. 1-7,
од. зб. 707, арк. 32–33 зв.)*

Про гадюку

1. Звать у нас гадюку або степова – сіра, або лугова – сіра з зеленуватим відтінком.

2. Є легенда, що попередник сучасної гадюки – була крилата змія, коли вона дала Еві плід (хоча правдивіше біляплідник) яблука, бог її позбавив за це крил. Розгнівавшись на кару, гадюка почала кусати людей, після чого богові довелося посаджати від гадючого вкусу травку.

3. Гадюка, як і всяка повзуча твар, на осінь (звиження – 14 вер. с. с.) залазить в землю, а весною, коли пригріва сонце, всяка твар рушиться (Рухман – 8 кв. с. с.) на поверхню землі.

4. Гадюча шкура (невідомо вже про м'ясо) має велику отруйність, можна заварити й нагодувати бджіль так, що вони підуть розоряти чужі пасіку; часто такий злочин роблять пасішники один другому.

5. Гадюки, що лазять по кладовищу, знають, де захована грішна людина, й стережуть її.

6. Гадюка не може дивитись на сонце, тому що воно правдиве, а гадюка проклята богом.

7. Коли вкусить гадюка, то треба звернутись негайно до шептухи, що знає молитву від укусу, другі кажуть, треба перев'язати те місто, щоб не зайшла отрута в тіло даліше.

8. Коли гадюку розрубати, то з кожної частини виросте такаж гадюка.

9. Хто в'є гадюку, тому на тім світі поменшає на 50 % гріхів.

Здвиження. Довелося одному подорожньому йти на одного з празників, Здвиження, ноччу полем, саме тоді, як земля розходиться, і в щілину залазять тварі. Туди механічно якось попав і наш подорожній. Там він потрапив на гадюче царство, де гадюки справляли гучні бенкети й харчували нашого полоненого. Сидів він [у] підземному гадючому царстві до самої весни, аж поки другого празника земля його виригнула наверх з надр земних.

№ 2. Друге оповідання про те, як у одній жінки вирости в нутрі гадючинята. Появились вони з того, що хтось по злобі її нагодував потрухом з гадюки, коли вона вмерла, то гадючинята вибігли наружу.

Було так, що косарям у рот влазила гадюка, доводилось їх про це не сповіщати, а вилити сиром.

Календарна обрядовість

*Записав І. Є. Труба 10.10.1926 р.
у с. Малокостівка Алчевського району
Ворошиловградської області
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, ф. 1-7,
од. зб. 707, арк. 125-126)*

Відповіді на «Народній календар у Вересні». В М. Костівці про святкування

Семена (1-14) та неопалимої купини (4-17) нічого не знають. Другу пречисту та «зодвиження» святкують по церковному, не прибавляючи свого (як неробочі дні).

Михайлове чудо (6-19) вважається «караючим» святом. Подаю нижче переказ і спогад про його.

1. На Михайлове чудо їде чоловік сіяти хліб. Його питають: «Куда це ти їдеш з боронами?» – «Сіять хліб». – «Та сьогодні ж Михайлове чудо». – «Як посію та заволочу, отоді буде комусь чудно». Поїхав. На ниві взяв борону на плечі і так проносив цілий день.

2. Спогад невістки: «Моя свекруха, окрім великих свят, як от Різдво, Великдень, інших не святкувала, а все було турбувалась про те, як би більше наробить роботи. Аж ось вона захворіла й пролежала 5 років. Люди все казали, що це її покарало Михайлове чудо. А вона його ніколи не святкувала».

26/IX – 9/X ще святкують Івана й називають його Покровським (перед Покровою).

Народній календар – Серпень.

29/VIII – 11/IX – Усікновеніє Івана Предтечі. Не годиться в цей день кришити капусту на борщ, ні зрізувати капусту з коріння (головки), бо сьогодні було замучено, зрізано голову Івану предтечі. (Переказ, якого в більшості виконують).

*Записав І. Є. Труба 26.11.1926 р.
у с. Малокостівка*

Алчевського району

Ворошиловградської області

*(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, ф. 1-7,
од. зб. 707, арк. 128)*

Матеріал до Народнього календаря – Жовтень.

1-14. Покрова. Приказка: «Прийшла покрова – дівка заревла, як корова» (не взяв ніхто заміж). Після покрови починається бабине літо. Буває воно 7 днів – тиждень.

5-18. Михайло – храм. Храмують звичайно: випивка, гульня, бійка. «Не святкуємо, а гуляємо» (слова селян). Похрамини також справляють так само.

26–8. Дмитра. «До Дмитра дівка хитра», але сватання продовжується й після. Поминають померлих аж в чотири суботи: перед Дмитром – 2 й після – 2. В перші три поминають родичів, в останню – всіх (ц[ього] року вони – суботи – були 30/X, 6/XI, 13/XI і 20/XI н. с.). На поминках щиро роздають канун, що здорово приваблює дітей.

*Записав І. Є. Труба 03.02.1927 р.
у с. Малокостівка Алчевського району
Ворошиловградської області
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, ф. 1-7,
од. зб. 707, арк. 129)*

Народній календар. Січень.

1–14. Василя. Святкують звичайно. Цього року вже не посипали. Звичай цей уже зник. Святкують в цей день новий рік, але є вже де які розходження. Частина святкує по новому стилю.

6–19. Водохреща. Святкують, але вже обходяться без свяченої води. Селяни констатують, що вже скоро ніхто не буде ходити в цей день по святу воду. (Церква за 5 верстов).

7–20. Хрестителя – «празничок».

8–21. Різдяний день – «празничок».

Вірування. Світогляд. Замовляння

*Записав Іван Новодран 05.01.1929 р.
у с. Маломиколаївка Артемівської округи
Ворошиловградської області
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, ф. 1-7,
од. зб. 707, арк. 53–53 зв.)*

Коли дитина не спить по ночам, кричить і плаче, може, в неї що болить, то її зараз признають хворою на переполох, може, хвора (боліє) чим другим, але це в неї переполох.

Лічать її такими ліками. Дістають свяченої осики (коли в самих немає), яка в вербну неділю в церкві на воротях стояла, потім свічку страстну, яка на страсть в церкві не догоріла, ще беруть червону заполочину – оце всі ліки. Струменту медичного не багато: крім бабчиних рук, ножиці, свердло і молоток.

Починають лікувати так: хорого ставляють, беруть заполочину, міряють хорого з голови до ніг і зав'язують вузлика, потім міряють руки розіпнуті, тоже зав'язують вузлика, далі починають з голови до плеча, від плеча до ліктя, від ліктя до сугуста руки, від руки кість і до пальців, потім всі сугаста (сгиби) пальців.

Далі бедра до колін, до ноги, ногу і всі сугаста на пальцях ноги. І скрізь оце все зав'язує вузлики, як машиною, мотає своїми пальцями, вона до цього привикла, скоро працює своїм медичним апаратом. Ножицями вистригають хреста на голові.

Коли це все зроби, бере хорого, веде до глухого краю (де завіса) одвірка, станове, міряє, тепер – з ніг до голови, бере свердло і вертить, роби в стінні верх голови хорого дірку.

Потім змішує свічку, волося, заполочину, запихають це все в дірку, беруть роблять кілок з тієї святої осики і забивають наглухо.

Це роблять в Понеділок, обов'язково до схід сонця, три рази, через тиждень. За три тижні, три рази й не буде хвороби – переполоху.

Тільки трогать, де кілком забито, нільзя – гріх, а чого саме, чи може вернутись хвороба, чи чого другого, узнати не міг ні в кого.

Напишу, які трави від чого. Баби кажуть:

1. Липовий цвіт – від кашлю (варять пити).
2. Заячі вушка – від нариву (прикладують до рани).
3. Кора з дуба і водка – від зубів (варить і полоскати рот).
4. Полин великий – для апетиту (варить і пити).
5. Різак – від різачки (тоже [варить і пити]).
6. Деревій з пузереvim салом – від нариву (прикладать).
7. Нихворощевий дим – від головної боли (палить).
8. Полова з прядива – парить простужену голову.
9. Житна солома з сілю – парить простужені ноги.
10. Кирмитовий корін – від боли живота (варить і пити).

11. Солодке зілля – від золотухи (купають дітей).

12. Полинъ малий п'ють варенний від лихоманки (пропасниця, лихорадка).

13. Кропова – від простуди (паряться в розчині).

14. Лопух – від ревматизму (парить).

Це я міг узнати в свого батька і матері, яким по 50-т років, і вони вірять всім цим лікам, а більш – заштатним лікарям, за що переконані, що їм приходилось на своїм віку лікуватись. І кажуть, пособлялось.

Вірування. Світогляд. Замовляння

*Записали Євдокія Лавренко та Лідія Мілова 20.06.1926 р.
у с. Нещеретове Старобільської округи
Ворошиловградської області
від Олени Ганчживської (23 р.)
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, ф. 1-7,
од. зб. 707, арк. 35)*

Замовляння

Господи, поможи, святий николай, божий угодник, і всі святії отці небесні, київські, печерські, афонські й святогорські, прийдіть і приступіть, і допомоги принесіть до рожденної, молитвенної, причащеної (ім'я). Буду прохати, Господь буде помагати. І вроки, ви врочищі, дідови, бабини та батькови, матерени, мужицькі, жіночи, парубоцькі, дівоцькі, хлопчачі, дівчачі, я вас, вроки, врочищі, визиваю й викликаю на очерета, на болота викликаю, де парень коня не сіддав, де дівка русу косу не чесала, там вам, вроки і врочищі, жити й поживати, й роскоши мати, коріння пускати. (молитва од бишихи).

24. Місяць – на небі, стовб – у лісі, мідвідь – у лісі, а ті три брати, як стануть їсти сідати та суди судити, тоді врожденної, хрищенної, причащеної (ім'я) зуби [почнуть] боліти (молитва од зубів).

25. «Місяцю ясний, червоне величество, був ти на тім світі?» – «Був». – «Бачив мертвих людей?» – «Бачив». Дай же Бог, шо б і

мої зуби затихли на віки і ніколи не боліли. (од зубів).

Вірування. Світогляд. Замовляння

*Записав Мефодій Васильович Савранський
у с. Нижнє Попаснянського району
Артемівської округи
Ворошиловградської області
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, ф. 1-7,
од. зб. 707, арк. 83–83 зв.)*

Лікування від переполоху. Пириполох у нас баби лікують так: ростопляє олово чі віск, потім вилива на воду і потім дивиця щє вилітєся (то-єт. наще похоже, значіт того цей субект ізлякався). Це робытєся перв[и] й ден на молодиці, особливо в пониділок. Потім іще лікують цей пириполох так: бирут яйце і качають его по животові і на грудях, і потім розбиваю[т] це яйце на воду, в стакан чі ще, і потім потому, щє там зробиця наводі, придсказуют чєго злякалос або щє тобі буде. Вроді болезнь, коли качають яйце, вся виходе в нєго, і цим виліковувають від периполоху.

Господарська діяльність (агротехніка, землеробство)

*Записав М. Г. Перепелиця 11.06.1930 р.
у с. Попівка Лиманського району
Артемівської округи
Ворошиловградської області
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, ф. 1-7,
од. зб. 707, арк. 57–58 зв.)*

Про городництво. У нашій місцевості готують землю вбільшости з осени, але-ж підготовляють і весною. Городи вбільшости садять між садибою. Підготовку ґрунту роблють так: сперва на осінь орають, але не волочуть, щоб за зіму сніг задержувався. Оранка провадється як скидають усе з города: картоплю, капусту і. и. Весною город волочать і починають садити картоплю під лопату, тоді обсажують увесь город кругом

чи кукурузою, чи сояшниками. Для підготовки і сіяння в городі у нас вживається плуг, борони, башмак, котрим сіють буряк, лопати залізні, граблі залізні і дерев'янні.

Насіння вибирають, як напр., кавуняче, літом, коли їдять кавуни, то з найсолодших, кращих насіння залишають, так і інші. Городне насіння не носять, а польове носять з 25/II по 5/III (25-го і 5-го свят[ять]).

Росади сіють більш у хмарні погоди, перед празником – обов'язково. Тоді старі люде, посадивши там, напр., під Миколу, у празник ідуть і йому молятьця за росади то що. Це торкається усих росад. Прекмети ті, що як у хмарну погоду посадять, і вона (росада) коли зійде, то як і в той день буде хмарно – буде гарний врожай.

Питаючи в старих людей про вплив місяця, кажуть, що у час народження місяця коли посадеш, то не вроде. Породи розрізняють: є Проста, китайка і и., капусти: болгарка, породи огирків: жовтяків, кокосових, простих. Кажуть, всі породи, крім картоплі, з'явилися з Азіяцьких частин, а картопля – з Америки.

Садять взаєжности від тривання снігу. Для городини: огирків – 1,5 міс. у нас (земля – супіски), горбуз – 2,5 міс., Кавун, дуня – 1,8 міс. і и. Всі – від 1,5 до 3-х.

На капусту нападає капустянка і и., на горбузи, буряки – земляні жучки і и.

Зберігають городивину в кам'яних, теплих льохах то що. На огирки ставляють бабів з тряпок, на бакші так само. А то ще через городи провадять нитки от птахів. Коли, кажуть старі, бажайш зайнятись городництвом, то як вийде гарна, там напр., росада на тій землі, то повезе. А то старі визнають так, по землі. Бувало таке: хлопці потовчуть ноч'ю городи, а баби на утро казуть, відьма ходила. Коли саме піде на неї дощ, то кажуть, буде багата кутя і навпаки.

Бувало таке, баби садять огірки, а спутаіа та посаде дині, тай каже, хтось зглазив, огірки перетворились на дині...

Коли солонець, навозять піску, сиплють золу, щоб краща була картопля, скосують бодилья. Лякання є під час вистигання картоплі, гарбузів, під час цвіту, щоб були біль-

ші. Полють 2 рази, інколи 3 рази, дивлячись по заростанню бур'яном.

Прискорення вистигання є таке: беруть, напр., дині, баклажани, рвуть і на дахах проти сонця дають їм достигати.

Промислове значиння має в нас усяка городина (буряк, капуста, помидор, огірок тощо).

Садять найбільш картоплю, капусту, огірок, помидор. Капусту, помидор, огірок солють в кадушках, морковку пересипають піском.

Жінка працює біль[ш] у городі, чоловік – у полі.

Оплачують робочим по 1–15-ий.

Буває, гола жінка оббігають, щоб не попав нечистий дух на городивину та щоб не зісти його разом з городовиною.

Під час празнику святого Пуди всі баба спішать садити гарбузи, щоб були пудові.

Записав М. Г. Перепелиця 17.06.1930 р.

у с. Попівка Лиманського району

Артемівської округи

Ворошиловградської області

(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, ф. 1-7,

од. зб. 707, арк. 59–59 зв.)

Про сіянку

1. Ґрунт у нас супісковатий, але койде є і чорнозем.

2. У нас система господарства найбільш – трьохпільна (але є по окремим громадам і 4-х, 5-х, і навіть 6-ти пілья).

3. На їдака землі с толокою припадає 12 сажень.

4. Періоду не встановлена, а просто є орондова земля, з якої виділяють тим, у кого не хватає.

5. Землевпорядження було у [19]21 р., робота велась землеміром.

6. У нас є 6 созів, організовані вони у січні місяці.

7. Є агроном, до якого селяни ходять за порадами. (У нас були 9-ти місячні курси агростарост).

8. Оранка провадиться з осені, не волючитья, а залишається так і до весни. Коли сіють озимину, то заволючують зразуж після оранки. Коли залишають землю до весни, то вбільшос-

ти навозють до ниви гною і складають в кучи. Весною їх роскидають тоненько, волочать і починають сіяти пшеницю. (Перед сіянням обов'язково дається коням чи волон хліба печеного, для того, кажуть старі люди, щоби худоба зрозуміла, що це сіється для інтересу селянина, котрий шанує цим худобу).

9. Знаряддя вживають такі: плуг (простий або ісановський), сіялки або букар рядовий, плашки (борони).

10. Знаряддя це беруть у кредитовому товаристві, котре виписує з великих заводів.

*Записав Максим Іванович Шпак
03.03.1930 р.*

*у с. Попівка Лиманського району
Артемівської округи*

*Ворошиловградської області
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, ф. 1-7,
од. зб. 707, арк. 142–143 зв.)*

Відомість по Програмі

«Про Городництво».

1. Коли у Вашій місцевості починають готувати землю під городи?

У нашій місцевості ґрунт підготовують у Квітні місяці, але деякі господарі підготовують і у осени, в Листопаді місяці, і у початок грудня сіють часник.

2. Де здебільшого садять городину: у дворі, садібі чи на полі?

Городину садять у нашій місц[е]вості здебільшого у городі, але деколи сіють і у полі (у полі садять картоплю, буряки то-що). Ґрунт підготовляють так: у осени, в листопаді місяця, після того як зберуть городину, поченають преорювати, преоравши, волочуть і так залишають на зіму, зімою вивозять на огорог гній і по весні знову преорюють плугами. <...> Волочуть боронами «зігзага» і поченають садити ту городину, що їм потрібна, а потрібна городина для селян, і они її споживають, – це капуста, баклажани, огірки, картоплю, моркву, редиску то-що.

3. Які прикмети віщують урожай чи не урожай городини? Коли, під яку погоду треба садити ту чи іншу городину, щоб був добрий урожай?

У нашій місцевості кожен городину садять під дощову погоду, і це є прикмети. Коли посадиш городину, і зараз піде дощ, то це й буде гарний урожай городини.

4. Як вибирають добре насіння для посадок, що роблять, щоб вона добре вродило?

Насіння у нашій місцевості вибирають так: коли це гарбузи, так вибирають насіння повне (опукле), а коли картопля, так веберають картоплю сорту білого, не жовтої картоплі, бо у нашій місцевості найкраще родить картопля білого сорту. Росаду насіння капусти веберають, щоб це насіння було теж саме повне, кругле, виспіла. Взагалі насіння береться виспіле, ціле, не пошкоджене і т. інше, а коли ми таке насіння посіємо, чи то посадимо, ми матимемо гарний урожай і чістосортне насіння.

5. Чи носять городне насіння святити, яке й коли саме?

Городне насіння у нас святити носять у час Пасхи (Апреля 14-го), носять насіння цебулі, морк[в]и, редиски, сіянку, капустяне насіння то-що. Садять городину так: коли картопля, так це, значить, у той час, коли орють ґрунт, тоді по борозні кладуть картоплю на віддаленні одного кроку одну картоплину від другої, буряки инколи садять не в певний порядок, инколи сіють і де коли садять міленько під плуг, а вірувань у нашій місцевості по такому уже немає ніяких.

6. Які дні мають особливе значіння для успішної посадки городини?

Для успішної посадки городини мають особливу увагу такі дні – це субота, четверг і п'ятниця.

7. Чи розрізняють у Вас певні породи тої чи іншої городини?

Породи у нас розрізняють, кажуть, що це проста, а це заводська. За просту вважають – це картопля жовта, а за заводську – це велика картоплина, що рівна поверхня, а в простій багацько ямок. Городину садять у наш[і] місцевості на початку квітня і в кінці березня.

8. Скільки часу потребує та чи інша городина, щоб зійти, завітнути й вистигнути?

Картопля для того, щоб зійти, потребує 2 тижні і днів 2 або 3, для того, щоб завітсти,

їй потрібу[є] не менше як 1-го місяця, і після зацвітнення картопля стоїть 3 місяці – травень, червень, липень – і декілька часу серпня і липня.

9. Які прикмети стиглості тої чи іншої рослини?

Прикмети стиглості огородини це такі: коли ми візьмемо картоплю, то картопля має таку признаку, коли она виспіла, то на ній бадилля зовсім сохне, і коли видовбати з землі картоплину, то на ній кожа не облазе так, як на молоденькій. Баклажани спіють: коли баклажа[н] ще не виспів, він зелений на колір, і в ньому насіння маленьке, і не добра на смак, а коли виспів, так він стає червоний чи то жовтий, чи ще який, але голівне те, що колір огородини змінюється.

10. Які фороби бувають на огородині й від чого, як їх уникнути?

У нашій місцевості найбільша фороба розповсюджена на кукурудзі. Це – зола, що колосок не росте, а на місці колоска росте така попільва бульба. Від цього захищаються так: те зерно, що садють або сіють, добре перемешають, а потім сушать.

11. Чи кожен може садовити всяку городину, чи деяку краще садити чоловікам, а деяку – жінкам і дівчатам?

Капусту садють у нашій місцевості молодіці, гарбузи – чоловіки або хлопці шкільного зрісту.

12. Як берегти городину від морозу, птахів, паразитів та іншого лиха?

Городину бережуть від морозів, покриваючи його не товстим слоєм соломи. А для того, щоб птахи не шкодили, для цього здебільшого роблять на ґрунті чучала. Беруть чоловічу одяг стару і в неї тоді набивають соломю, або половию, і навішують піря на палічк[и], щоб оно в повітрі маялося. Від порозитов захищають так: коли замітють, що є наділянци огороду вовчок, то в його норі кладуть їжі і поливають його миш'яком, від чого він потім гине, а останіх деруть ядами.

13. Які дні мають прикмети по врожаю?

По врожаю мають прикмети на Благовіщення так: коли на Благовіщення гарно, ясно,

то це значить, що врожай буде добрий, а коли хмарно та ще й сніг, так це буде голодовка.

Сімейна обрядовість (весільна обрядовість)

*Записав Євген Якович Бонопарт
21.06.1929 р.*

*у с. Свердловка Сватівського району
Куп'янської округи*

Ворошиловградської області

*(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, ф. 1-7,
од. зб. 707, арк. 24–26 зв.)*

Про весілля № 1

Попередні відомості. Парубоцких та дівотських т-в не існувало. Молодь на вечерниці ходить. Сходиться молодь, парубки та дівчата, в окремо вибрану хату, де обов'язково прядуть, шиють, а хлопці балакають, грають то що. Досвідки – це теж саме, тільки хлопців небуває. Хлопці з дівчатами остаються ночувати вмісті. Бувають вечерниці тільки зімни. З інших сел ходять також хлопці, буває, приходять і незнайомі. Бувають випадки, що хлопці з дівчатами знайомляться і на сторінці, але тільки при посередстві знайомих.

Дівочі ярмарки бувають і зараз. Сходяться дівчата та кличуть хлопців (сходяться вони по якому небудь святі, по що там вони і гуляють). Осередки ком[уністичні] ще поки нічого проти не роблять, а зачастую і сами беруть участь.

Вибір молодої. Бувають випадки, що молоду вибирають з господарчих міркувань, а найбільше зустрічається, що парубок бере дівку по любови. Бувають випадки, що йдуть сватати без попереднього опиту парубка з дівкою, але це рідко. А найбільше буває так, що парубок назнає собі дівчину і посилає сваху на допити, чи ввідадуть дівчину, а найбільше прямо беруть старостів та йдуть до батьків дівчини. В старості буває йдуть родичі або знайомі молодого, з хлопцем або біз його.

Коли свати прийдуть до молодої, входять у хату, здороваються і кажуть: «Пустіть нас погрітись. Чи немає у Вас чого продажного?». Батьки молодої догадуються, кажуть, що є, але обов'язково зведуть розмову на інше.

«Ну питаєте, чого ми до Вас прийшли». – «Кажіть». – «Чи не посватаємося ми?» – «Подивимося. За кого-ж Ви сватаєтесь? – відповідають (ім'я). – Ну, там ми погодні, а як діти?»». В той мент, коли у старих іде розмова, молодий з молодою в окремі хаті ведуть сами розмову.

В разі не згоди віддати дівчину, то повертають хліб сватам, а в разі згоди – викликають хлопця й дівчину і питають їх згоди, і в разі згоди дітей, то кажуть: «Ну, будемо молитись Богу».

Дівчина перерізає хлібину, і починають пити так називаємі змовини. Після того, як вип'ють змовини, дівчина перев'язує старосту і свату рушниками, парубка не перев'язують. На сватанні сиром не вгощають.

Буває, що парубки бажають напакостити хлопцеві, тоді, коли дівчина іде в друге село, то вони хотять не віддати дівчини в інше село.

Жених завжди залишається у молоді ночувати з дружкою.

Буває, що або дівчина, або парубок після сватання відмовляється, після того як люди або розкажуть правду, або брехню про другу сторону. <...> Засватана дівчина обов'язково носить стрічку в косі.

Розглядини. Батько, мати, дядьки, тетки, хрещений батько та мати молоді ідуть до молодого на розглядини. Випадків приховати свою бідність немає. Батько молоді, коли баче, що сват багатий, то вимагає, щоб де що справив: сундук, кужух, платок то що.

Торочіни. Коли вже на розглядинах буде остаточна згода до шлюбу, то молода скликає дружок, і вони тем шиють придане. На торочінах присутній буває і молодий, буває, що з боярином, а коли і сам, буває, що з хлопцями.

Молодий носе до молоді гостинці – конхвети або платок який то що.

Вінків не плетуть, а купують гувові, для молоді, для молодого, для дружок та бояр.

Скликання гостей. Молода з дружкою, а молодий з боярином ходять раніш од веселя за 2–3 дня кликати гостей. Молода одіває фату, весільне плаття, і молодий одягає кращу одягу. Молодих виражають батьки і кажуть: «Приїдете, дітки, і проси їх: “Милости

просю Вас на свадьбу”». Запрошують на весілля родичів і сусід. При цьому дають окремі хлібці (шишки). На весілля приходе всі, хто бажає, не тільки, хто був проханий. Коли йдуть на весілля, то несуть хліб. Молоді ходять на кладбище прощатись <...> то кличе батьків покійних на весілля. Повернувшись від скликання гостей, молоді ідуть прямо до хату. З шишками робити нічого не роблять, а тільки їдять.

Гільце. Гільце вьють вечером. Ламати його ходить молода з дружками до саду або лісу. Гільце роблять з кіста. Місять кісто і обліпляють дерево кістом, і потім кладуть в піч. Роблять його всі присутні баби. В молодого гільце кістом не обліпляють.

Молода ходе до молодого обмазувати піч.

Гільце молодого до молоді не переносять. Коли весілля закінчується, то гільце молодого ламають і роздають його куски родичам і знайомим, а молода роздає своє окремо.

Посад. Після того як молоді повинчаються в церкві, молоду заводе дружка, а молодого заводе теж дружка, але з другого боку за стіл. Молода, сівши за стіл, угощає дружок горілкою.

Під молодого і молоду кладуть кожух і ставлять пляшки з горілкою, а в горілку встромляні колоски з жита, і ставлять їх на столі перед обома.

Сорочку посилає молода сестрою, обгортає в хустку. З сорочкою не дається нічого. Звичаїв при цьому небуває ніяких.

Коли до молоді приїздять на весілля, то свати цілуются через поріг, аби було гарне життя, і нічого поганого не переходило через поріг.

Сімейна обрядовість (поховальна обрядовість)

*Записав Євген Якович Бонопарт
21.06.1929 р.*

*у с. Свердловка Сватівського району
Куп'янської округи*

*Ворошиловградської області
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, ф. 1-7,
од. зб. 707, арк. 18–18 зв.)*

Про звичай гріти мерців. Звичай цей невідомо як звався, але подібне щось давно спостерігалось в нинішній Ізюмській окрузі, десь в Петрівському районі. Мати моя розказує, що колись, років 55–58 тому назад, її дід Яким Рябокобила, що проживав в с. Грушевасі Ізюмського повіту, розказув[ав] про це приблизно слідує.

Мерців хоронили, але бували між мерцями нехрещені, непечатані (релігійна обряд), а іноді – самогубці; і от заради цих категорій гріли всіх загалом мерців.

Для цього на Новий год (1 січня ст. / ст.), а також 1 березня (на Явдокії) було палять сіно, солому, і коли розгориться добре, то присипають потроху земелькою. Палять, було, не цілим селом, а групами (біля свого кладовища кожна група). Коли палять, так щось співали. Яку палять солому та сіно – невідомо, але кожен двір виносив сіна й соломи обов'язково до кучі, скільки – невідомо, чи підкидали дров, сміття, ладону – невідомо. При цьому огнищі обов'язково були всі жонаті, як чоловіки так і жінки, за винятком молодожонів. Догоряв вогонь сам. Але хоч і догорить, співають аж поки зазвонять до церкви на утреню.

Попіл розбирався по домам. Пояснення, чого не брав участі молодожон, не може дати.

Запалювали вогонь з того що гоменіли, чи була така віра, що нехрещені, непечатані та самогубці ходять по світу, накликають ріжного лиха на того, хто не брав участі в розводі вогнища, та роблять так, що в їх родині знов умирають нехрещені, самогубці або такі, що залишаються непечатані.

Гріли двічі на рік: 1/І гріли чоловіків, а 1/ІІІ гріли жінок, для того, що їм в землі цілий рік буде тепло, а коли тепло, то вони не будуть виходити на землю.

Коли це Яким Рябокобила розказував, тому пройшло років біля 60, а дідові тоді було років біля 80, а то і більше.

Чи було це при тому дідові, чи він чув від кого – невідомо.

Календарна обрядовість

Записав Євген Якович Бонопарт

21.06.1929 р.

у с. Свердловка Сватівського району

Куп'янської округи

Ворошиловградської області

від Віри Шаповалової

(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, ф. 1-7,

од. зб. 707, арк. 15–15 зв.)

Як святкують у нас Меланку. Цей дей, 31 грудня (ст. / ст.), у нашому селі не рахується за святковий (особистий) день. Але він зв'язаний з святом Різдва Свят і трохи відокремлюється від інших днів.

Почінається день обично. Перед заходом сонця дівтора (збільшого дівчата) років в 10–13 ходять гуртками по 4–7, іноді і більше, чоловік і співають пісні.

1) Меленія пребогатая

Дала на церкву два таланта злата.

Щедрий вечір, добрий вечір,

Добрим людям на весь вечір.

Стоять воли у три ряди,

А корови – у чотирі.

Щедрий вечір, [добрий вечір,

Добрим людям на весь вечір].

Білі овечки в кошарочкі,

Винеси, хозяїну, нам по чарочкі.

Щедрий веч[ір, добрий вечір,

Добрим людям на весь вечір].

2) Сів Сус Христос та вичеряти.

Щедрий вечір, добрий вечір.

Та прийшла к йому та божая мати.

Щедрий вечір, добрий вечір.

– Ой дай, синку, та золотие ключі.

Щедрий вечір, добрий вечір.

– Та сідай, мамо, вечеряти.

Щедрий вечір, добрий вечір.

Я праведні душі та й по випускаю.

Щедрий вечір, добрий вечір.

А грешние душі в пекло запираю.

Щедрий вечір, добрий вечер.

3) Меланка ходила, василька просила:

– Васильку, мій батичку, пугу мене

в хаточку.

Я жита не жала, чесний хрест держала,
Золоту кадильничку, стрибну в
тарілочку.
Радуйтеся, люди,
Нам Христос буде.
Богу свічу ставте,
А нам пиріг дайте.

Коли проспівують одну з пісень, то господарь обдарує їх або канфектами, або пряниками, копійками, пирогами то що. За останій час багатько господарів не пускають щедрувати.

Вірування. Світогляд. Замовляння

*Записав Євген Якович Бонопарт
21.06.1929 р.*

*у с. Свердловка Сватівського району
Куп'янської округи Ворошиловградської області
від Гордія Зуба (72 р.),
Якова Бондарева (69 р.),
Горпини Шишової (65 р.),
Горпини Могільової (77 р.)
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, ф. 1-7,
од. зб. 707, арк. 16–17)*

Вірування в місяць.

I. Місяць це є, по вказівках одних, просто планета, яка світе, тільки не гріє, по вказівках других, – це є місце, де утворилось пекло (ад).

II. Місяць утворився з такої-ж планети, як і Земля, тільки бог, коли анголи возмутились про ти нього, то він (бог) утворив з місяця пекло, куди і послав чортів для життя.

III. По вказівках одних, для життя чортів та грішних душ, по вказівках других, місяць був утворений так же, як і Земля, але богу він непонаравився, то там було умертвлена вся жива тварина.

IV. Плями на місяці одні пояснюють тим, що на місяці, чи то на пеклі, є різні місця для наказаній грішних душ, чому одні світяться (відкриті), а другі закриті зверху, чому і не видно вогню.

Другі пояснюють що то просто: темні п'ятна – Земля, світлі – вода, а образувались вони тоді, як бог хотів з місяця утворити

такуж плянету, як і земля, і почав був творити, але залишив.

Ще інші плями на місяці так: коли Каїн убив Авеля, то Бог, щоб дати зразок людям про першу смерть на землі, отпечатав на місяці, як Каїн убив Авеля.

Ще інші просто пояснюють, що то Каїн Авеля держе на вилах, а чого вони там, як перейшли туди з землі – незнають, чим пояснити.

V. Про це ніхто нічого не сказав, але кажуть які, що діти, зароджені на ущерб (?) бувають завжди чимсь інвалідні – помічень.

VI. Тут теж ніхто не міг з'ясувати прямо, але кажуть тільки яке: коли місяць повний, то й діло сповнится, коли ні, то діла хоч не починай.

VII. Про роботу подають різні відомості.

а) На ущерб, на молодика не можна косити сіна, бо поїдять миші.

Не можна рубати дерева, бо потрупішає (поїдять шашелі) то що.

Не можна починати будувати хати, бо не довго стоятиме.

Завжди взагалі рекомендується всяке діло починати на другій та третій квартирі.

б) Відносно днів, то є тут тільки те, що в п'ятницю не можна прости, в понеділок не можна пекти хліба, в п'ятниці не починай і не кінчай сівби.

Є ще прислів'я, що його виявив один лише дід: 13 (тринадцятого) числа кожного місяця нероби ніякого діла, бо в це число місяць був перетворений в пекло.

VIII. Є обичай починати свадьбу в неділю, про сватання не було казано нічого.

IX. При переході місяця з одної квартирі в другу (особливо молодик і ущерб) завжди погода зміниться.

X. Добрими днями місяця рахують завжди чотні числа, злими – нечотні, є думка, що числа 13, 21–28 особливо пагані дні, та ще, коли вони прийдуться на понеділок.

XI. У ліках місяць багатько допомагає – при лихорадці, при боязні, при зубній болі, при болі очей то що, але чим і як, ніхто не сказав, тільки одна баба сказала, що через дея-

кий час вона деякі замови, заговори скаже, коли, не знає і сама.

Записав Євген Якович Бонопарт

21.06.1929 р.

у с. Свердловка Сватівського району

Куп'янської округи

Ворошиловградської області

(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, ф. 1-7,

од. зб. 707, арк. 19–21 зв.)

Заговори, заклинання и прочие волшебные наговоры. От лица 65 лет женского пола, прошившего не указывать его имени.

1. Ты, небо, слышишь та видишь, шо я хочу сделать над телом раба (такого-то). <...> Звезды вы ясные, сойдите в чашу брачную, а в моей чаше вода от загорного студенца. Месяц ты красный, сойди в мою хату, а в моей хате ни дна, ни покрывки. Солнышко ты привольное, взойди на мой двор, а на моем дворе ни людей, ни зверей. Звезды, уймите раба (такого-то) от вина и пива, месяц, отвори раба (такого-то) от вина и водки, солнышко, усьмири раба (такого-то) от вина и хмеля. Слово мое крепко и цепко.

2. Заря, зарница, красна дівиця, сама маты и царыця. Светел місяць, ясны звѣзды, возми у міня безсонніцу, полуночницю, давай сонніцу, дремоту, полуночницю. Среди ночи прийди до мене (имя), хочь красной дивыцей, хочь матерею царыцею, и сложи з меня, отведи от меня окаянную сылу, и дай міні спасову руку, Богородичен замок, Ангел мой, Архангел мой, сохрани мою душу, скрепи мое сердце. Враг сатана, откажись от меня. Крестом крестюсь, крестом призываю, крестом лукавого от[ганяю].

3. На морі, на окіяні, на острові, на буяні, лижить камінь сорок сажень, на тому каміні сидить дівиця, придуває золотуху: «Золотухо-краснотухо, тобі тут не быть, тобі тут не жить, кісток не ламать, суст[ав]ів не гноїть».

4. На морі, на окіяні, на острові, на буяні, стоїть соборна апостольска церква, стоїть мати пресвята Богородиця та преподобний Антіпей – зубів целитель. Він просить

і молить завгодників божих за роба божа (имя): «Як би у нас, завгодники божі, зуби не боліли, так би у раба божого (имя) зуби не боліли». Во ім'я Отца, Сина і святого Духа. Амінь, амінь, амінь.

5. Месяць, ти місяць, сребряння рожкі, золотие ножки. Зійди ти, місяць, зніми мою зубную скорбь, уніси мою скорбь под облака, моя скорбь не мала, не тяжка, а твоя сила могучая. Міне скорби не перенесті. Вот зуб, вот два, вот три – усе твої, возмі мою скорбь. Месяць, ти місяць, сокрой от меня свою скорбь.

6. Чорт їдьот горою, вовк їдьот водою, вони уместі не сходітся, думи ні думають, мислїть не мислять, плоду не плодят, плодовых речей не говорять.

Так би і раби божїї (имена двух) мислей не мислелі, плоду не плодили, плодовых речей не говорили, а всьо би як кошка із собакою жили.

7. Как мать бистра река волга течет, как пески со песками споласкиваются, как кусты со кустами свиваются, так би раб (имя) не воділся с рабою (имя), ні в плоть, ні в любовь, ні в юность, ні в ярость, как в темной темнице і в клеветнице есть нежить простоволоса і долговолоса, і глаза выпучивши, так би раба (имя) казалася рабу (имя) простоволосой і долговолосой, і глаза выпучивши. Как у кошки з собакой, у собаки з розсомахой, так би у раба (имя) с рабою (имя) не било согласія ні днём, ні ночью, ні утром, ні в полдень. Слово моє крепко.

8. Как ета бела берьоза стояла во чістом полі, нізнала ні уроков, ні прізоров, так і ти, младенец, роб божїй (имя) не знай ні уроков, ні прізоров і будь здоров і долголетен (плюнуть). Свят дух, амінь.

9. Как встану я, роб божїй. В чістом поле стоить баня, в етой бане сідіт чіста баба, она схвативает, она спаласкивает урокі со ясных очей, з буйной голови і з чорних бровей раба божїя (имя). Не будь ні уроков, не будь ні прізоров, не будь і завідости, не будь і переговоров. Амінь. (Чітається три раза).

10. Как нога моя стоїть тьвордо і крепко, так і слово моє будет тьвордо і лепко, твер-

же камня, лепче клею і сери сосновой, острее булатново ножа, што за думаю, то сполнітся.

11. Вот тебе сват та сваха, жених та невеста, да чорту большое место, а ти, сівой (ілі ворожей – глядя по масті лошади), стой да постой, с места не тронь от нине і до веку. Амінь.

Вірування. Світогляд. Замоваляння

*Записав Григорій Михайлович
Мартиненко 07.10.1928 р.
у с. Троїцьке Попаснянського району
Ворошиловградської області
від Павла Костянтиновича
Сетенка (85 р.)
від (АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 707, арк. 56–56 зв.)*

Вирування в мисяц. Як народится молодик, і его побачеш первый раз, стат на камень, чытать «Отченаш» без отдыха, прочитавши 1 раз, плюнь на праву руку на землю, 2-й раз начинай чытать отченаш без отдыха, поплюнь на леву руку на землі, начинай в 3-й раз чытать отченаш без отдыха, плюнь на праву руку на землю. После этого зубы не будут болеть до следующего молодика. Дед говорыл, что он сам на себе это испытывал.

Фигуры, говорят, – это каин убил авеля, и осталос такое изображение, а другие говорят, то видать материк земли, но нет там живого существа.

Кватирі. Бувае 1-я, як мисяц народится, и зовется 1-я кватыря, или новолуния, 2-я неделя – полнолуние, или сповна луніе, 3-я кватыря – ущербіе, или 3-я кватыря, 4-я кватыря – конец луны ущербія.

На растение име[е]т значенія мало, но для людей и скота име[е]т большое значеніе, лутше все видат, что и куда идет, и видать все работать.

1-я кватыря – народ[и]лься мисяц, 2-я кватыря – сповнылся, 3-я кватыря – вщербнєся, и 4-я кватыря – кончається вщербіе.

На сповни рубай дерево – не буде шашель исте дерева. На 3-й кватыри клади варево – не буде плиснуть и буде повне в дижках, и гарне на вкус.

Молодык рижок униз – буде дощ, круто рижки в гору – буде гобына [година].

Кругом мисяця круг туманный – буде дощ, на все кватыри.

Календарна обрядовість

*Записала Палажка Іванівна Правенька
12.03.1928 р.
у с. Шумльгинка
Старобільського району
Старобільської округи
Ворошиловградської області
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, ф. 1-7,
од. зб. 707, арк. 63–63 зв.)*

Масниця та перша неділля посту. В нашому селі шей до цього часу залишилось багато старих звичаїв. Не згадуючи про всі, я хочю розповісти, як де які селяни проводять тиждень масниці та зустрічають піст.

Перший день Масниці – в понеділок, в селі тихо, тільки в кожній хаті обов'язково варять вареники, а коли хто не має сиру та масла, то пичуть млинці. Другого дня масниці становиться шумливіше: наївшись вчора вареників чи млинців, сьогодні хочеться запити горілкою. Починають організовуватись гуртки: зять іде до тестя, з тестем ідуть до його тестя, туди прийшов дядько з тіткою і т. д. Там сідають за стіл і починають пити горілку, заїдаючи її тиею їжою, що готують на масниці, – варениками та млинцями.

Підпивши трохи горілки, починають жартувати, співати, танцювати, а тому, хто має дорослу дівчини чи хлопця і не одружив, в'яжуть колодку – великого ослона, дриветню і т. д. Той, кому прив'язали колодку, починає сам себе викупати, причому викупитись може тільки горілкою. Випиваючи горілку за тільки-що в'язану колодку, діячи набувають собі веселого настрою і починають ще більше танцювати, приспівуючи:

І
Я й не їла, й не пила,
Та весело прожила.
Ох, ой, ой-ой-ой,
Я-ж весело прожила.

II
Ох ти, лаковий посок,
Ковиряй краще пісок.

III
Ох ви лапті мої,
Мов ті головешки,
Хоч у мене ночуй,
А хоч – у Милашки.

IV
Ой картошка кипить,
Розкипається,
Ме серце болить,
Розривається.

Всі ті, що гуляють в одного, обов'язково кожний повинний закликати і до себе, а тому гулянки продовжуються до останнього дня масниці, причому в останній день стає тихо – в кожній хаті загівляють на великий піст.

Перша неділя посту проходить тихо: не чути пісень, жартів, а де хто, так зовсім не готує ніякої їжі – їдять хліб, сіль, цибулю та хрін. Де хто готує їжу, але без ніякої скоромини, даже без соняшникової олії.

(Треба зазначити, що такі звичаї подібуються рідко, більша частина населення зрозуміла, що піст не відіграє ніякої ролі в житті людини).

Що торкається говіння, то треба зазначити, що значна кількість населення ще й до цього часу активно відвідує церкву, особливо багато говіло на першій неділі посту старих людей, а так-же і молоді.

Вірування. Світогляд. Замовляння

*Записав М. Мальченко 26.12.1921 р.
у с. Шульгинка
Старобільського району Старобільської округи
Ворошиловградської області
від Анастасії Ромашкової (неписьм.)
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, ф. 1-7,
од. зб. 707, арк. 54, 55 зв.)*

I. Заговірка проте перелогів скотинини. Читать Отче Наш (молитву), кінчая словами «Й не веди нас в іскушення, Збав, Господе,

(казать, чи рябе теля, чи ягня, чи корову) от перелогів», далі заговір: «На морі, на Окіяні, там стояли Кавій і Авій, держали престол, на престолі Матір Божа сиділа, топтала перелогі під ноги» (підкреслене читать тричи).

Все написане треба прочитать тричи й доходишь до заговірки (слова «збав, боже»), треба капилюхом або мішком, або штаньми дітськими гладить у скотинини під пузом, між ногами й по спині.

II. Заговірка, як замовлять кров (у чоловіка, жінки чи скот.). Читать Отче Наш, кінчая словами «во іскушення», далі: «Збав, Господи, от крові (ймення, Марфу чи Йвана або рябу тилицю). Йшла дівчина кам'яна з кам'яними відрами, з кам'яним коромислом до кам'яного колодізя на кам'яну гору, як прийшла, стала, й кров перестала». Коли читаєшь заговір, треба христить рану, читать всю заговірку тричи й біз відпочинку, не переводячи духу.

III. Заговірка от сояшниць (хворість шлунку у чоловіка). Читать Отче наш як й в попередніх заговірках, далі: «Збав, Боже, (ймення, кого лічишь) от сояшниць. Сояшниці, сояшниці, підіть ви в ліс, в лісі дуб стоїть, тонкий, гнучкий, як листя с того дуба спадуть, тоді й сояшниці пропадуть».

Під час читання заговору хворий лягає на широкий ослін, на живіт йому ставиться миска з водою холодною, в глечик кладеться клочок (з прядива). Запалюють клочок й перевертають глечик в миску з водою (вода булькотить). Й кругом глечика розставляють гребінку, веретено, ніжик, ложку. Так проробляють тричи. Останній раз виймають з миски глечик, а гребінкою, далі по черзі ножиком, колють легенько хворого в жевіт, воду, що в мисці, солють й з трех країв миски дають пить хворому.

IV. Заговірка проте Колючки. Отче наш, далі: «Збав, Боже, от колючки (ймення хворого). Колючко, колючко, піді ти на очерети та на болота, там вино, мед попивають и тебе дожидають, и тебе потопляють у болото. Царице, владичице, Пресвятая Богородице, ти нею владаєшь, ти її одганяєшь на розпуття,

куди вітер не віє, й люде не ходять». Читать тричі й те місто, що болить, колоть ножем, веретеном або рогачем.

V. Заговірка про те Переполоху (зляку). Отче Наш і далі: «Збав, Боже, от переполоху (ймення). На морі, на Яві, там стояло дванадцять переполохів, из 12-ти – одинадцять, и [з] 11-ти – десять». Й так до ніодного – навпаки казать – біз відпочинку, не переводячи духу.

Читать три рази, й тричі розтоплюється лій й лється в миску з водою, яка стоїть на голові у хворого, в мисці виливаються різні фігури, як собака, постать чоловіка, й баба пояснюю їх, кажучи хворій, чого вона перелякалась.

*Записав М. Мальченко 1921 р.
у с. Шульгинка*

*Старобільського району Старобільської округи
Ворошиловградської області
від Одарки Панченкової (неписьм.)
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, ф. 1-7,
од. зб. 707, арк. 55 зв.)*

VI. Заговірка проте Ячмінцю (хворість буває на оці)

Беруть 3 рази по 9-ть ячмінини й з 3-х кучок по 3 три ячмінини, читають Отче наш, далі сажають перед пічку, де горить вогонь, хворого й кажуть: «Ячмінь, Ячмінь, я тебе сколю й спалю». (тричі).

*Записала Палажка Іванівна Правенька
17.05.1928 р.*

*у с. Шульгинка Старобільського району
Старобільської округи
Ворошиловградської області
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, ф. 1-7,
од. зб. 707, арк. 68–69)*

Життя померших на тім світі (оповідання тих людей, що «завмирили»). 17-го травня 1928 р. у вечері, стара баба 70 років розповіла мені про те, як 20 років тому назад в нашому селі (в Шульгинці) завмирала жінка 40 років, яка лишалася свідомости на три дні.

Завмирання її відбулося так: нічим не хворіючи, вона лягла спати і спала три доби так, що її ніяким засобом не можна було збудити (причому до лікаря не звиртались). Це трапилося з нею тільки один раз в її житті. Завмирання відбулося після великоддя, перед вшестям – коли бог ходив по землі, ще не вознісся на небо. Пояснювали його тим, що бог хотів напутит людину, переказуючи завмершою, яку кару він приймає над тими, що порушують закони божі. Бо коли ожила померша жінка, то вона розповідає так. Перше, коли вона завмерла, то там (на тім світі) її взяв якийсь незнайомий чоловік за руку і весь час водив, показував та розповідав їй, як живуть ті, що померли. І ось що вона бачила.

Ті, що все своє життя моляться богу, не їдять скоромини в піст, не лаються, не курять, не п'ють горілки, не крадуть, не б'ються, почитають старших від себе, кожного року говіють, віддаючи свої гріхи богам і т. д. На тім світі вони живуть в раю божому, нічого не роблять, ходять в гарному убранні і їдять, що їм забажається.

Ті, що немовбито виконують закони божі, але не всі, на тім світі вони весь час роблять на тих, що живуть в раю божому. Причому та жінка, що завмирала і бачила, як вони там працюють, то казала жінкам, щоб як умре дівка, так не клали їй коси так, як вони кладуть – через плечи та на груди, бо вони мішають дівкам там працювати, а потрібно класти краще на спину.

Ті, що в піст їли скоромину, на тім світі вони весь час їдять м'ясо дохлої скотини та лижуть гарячі сковор[о]ди, на яких раніш в піст жарили м'ясо.

Ті, що лаються та б'ються, на тім світі вони теж весь час лаються та б'ються, кусають один другого, виють, мов голодні вовки, дируться на стіни і т. д.

Ті, що курять цигарки, на тім світі вони весь час теж курять без перестанку, сидять в диму, в сажі, їдять вонючий тютюн, і все тіло їхне воняє тютюном та димом.

Ті, що п'ють горілку, на тім світі вони весь час теж п'ють горілку – ніколи їхне тіло не

висохне, а весь час буде киснути в горільці. Причому тамже пізнала та жінка, що завмерала, і свого рідного батька, який сидів за столом і пив горілку.

Ті, що крадуть, на тім світі вони весь час сидять в темній, холодній і мокрій в'язниці і ніколи не побачуть світу.

Ті, що не почитають старших від себе, ніколи не моляться богу, все своє життя нарікають на бога, на тім світі вони повішені на великих залізних ключках і весь час прохають, щоб їх простили.

Повідомивши з оцим усим помершу жінку, незнайомий чоловік, який показував та розповідав про життя померших, сказав їй, щоб як піде вона на землю (померші живуть на небі і душа завмершої теж літала на небо, покидаючи на де який час своє тіло), так розповіла всім, що бачила, а потім знов повів її до тих, які порушують всі закони божі; на тім світі вони покидані в глибокий яр, де весь час їх кусають гадюки, комахи, ріжні звірі, весь час вони киплять в гарячій смолі, і чорний, густий, вонючий дим заліплює їм очі. Коли завмерша жінка глянула в такий яр, то відразу здригнула – ожила і почала розповідати всім своїм родичам, знайомим і незнайомим, як живуть померші на тім світі, а також умовляла людей не нарікати на бога, виконувати всі його закони, щоб потрапити в рай божий.

Календарна обрядовість

*Записав Антон Павлович Бережний
03.02.1929 р.
у Ворошиловградській області
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, ф. 1-7,
од. зб. 707, арк. 8 зв. – 9 зв.)*

Різдво. У нас проводять так різдво. Удосвід ходять хлопці посипать, у хаті кричать: «Здрастуйти, із новим годом! – тоді кричать. – На часть [на щастя], на здаровя та на новий год. Роди, божи, пшеницю та всяку пшаницу». А старі баби кажуть: «Сідайти на порозі, шоб вівці котилися та ягничок водили». А тоді є саме більший хлопиц,

чіпляються на його і усі хлопці. Кончився новий рік.

А тепер прошу вас, дати міні адристу, і прошу вас, пришліть міні якенебуть интиресне це пісмо ото Бирижного Антона Павловича.

Празники. Свиридон, сорок сваті, я сорок полочок сороко [нерозбірливо. – Ред.], варки й савки, і ягорія, питрівка й митро, є Заговіни, покровя.

*Записав Іван Фомич Ткаченко 26.12.1928 р.
у Ворошиловградській області
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, ф. 1-7,
од. зб. 707, арк. 120–123 зв.)*

1928 року, дикабря 26 дня нового стиля.

Ден під Різдво звичаї так. Мужики видут заготовку усіх потреб, требуеми па хазяйству, це проводиться и днів за два, ато і за три уперед під різдво, работа ко[н]чається раненко, бо вже святвечир. Баби тоже наварюют на завтр[а], бо завтра гріх варить, усе скромне, а ще й варю[ть] озвар і кутю. Коли кутя уже зварилася, то дівтору посилають під лавку, нисуть кутю на лавку, дівтора там куткудаче по курячому, іще кричать: «Іде кутя напокутя, а озвар – на базар». Тепер вечир, старики ідуть довічирні, хлопці і дівчата на вулицю ни виходят, бо гріх, кой де які ідут то же до вечерні, дівтора з нитерпеніям дожідае вечора – кутю розносить по знакомих та хрищених батьках. Робится це так: приносят діти до батка, до хрещеного, і кажуть: «Прислав батько и мати, нате ви, тату, вешчеряти куті». На цей прием ни дам ніяких указивок, бо і сам низнаю, нашо жносять. Тепер за декілька [д]нів до риздва ходе батюшка із молитвою с хати у хату. Робится це так: заходе батюшка у хату, розкрива івангелію, почита о рожестве христовом, почита грамотку, у який записан члени симьї, живих и мертвих поминаніе, потим того дасть поцілувать христа усим членам сімьї, забира гроші, яки лижат на хлибови, и иде у другу хату. Тоже низнаю, для чога це так робится.

Дали иде дитяча колядка.

Тай жидівського, тай короля,
Тай збиралися уси жидовья,
Тай радили раду жидівськую,
А як ісуса христа уловити,
Уловити, умертвити, у гроб его положит
Тай камин нагруді навалит.
Прийшла Марія додому, тай капают
слези.

Додолу присилає Господь Ангела с небес.

Тай питає:

– Марія, твий син воскрес.
– Коли мий син воскрес, алилуя.
Слава тебе, боже наш, і помилуй нас.
Аминь.

Ну, тут ясно тому, хто ходив у школу і учив
закона божого, той повин[ен] знати, нашо
жиди раду радили.

Далі іде щидривка хлопьяча.

І на рици, на Ардані.
Щедрий вечыр, добрый вечыр,
Добрым людям на здоровьям.
Щедрий вечыр, добрый вечырь.
(Це прыпев б[уде] завжды).
Там причиста ризи прала,
Прала, прала, нивипрала,
Повісила на ялиню.
(Упъет припев).
Прилитили Аголята,
Взяли ризи накрилята,
Понисли ризи попод небисами.
(«Щедрий вечі[r]» – припев).
Все небиса растворилис,
Вси святиы приклонилис.
(Припев и заключительне слово):
От стола до порога,
Бу там (хто з молодих) чорнобровий.
(Микита ч[и] Матвій).

Пидходять до дверей за платнею, це
робиться для того, щоб увес наступающий,
увес новий год був щедрый, шоб і роздавать
було шо, і вори крали, і не уменшалос, шоб
усього було вдоволь.

Далі Щидривка дивчача.

Та сев ісус христос та вичеряти.
Щедрий вечі[r], добрий вечир,
Добрим людям на здоровьям.
(Це тоже припев).
Та прийшла к ему та божа Мати.
(Припев).
Та подай, синку, ключи золотие.
(Припев).
Та од[і]мкнути рай, пекло.
(Припев).
Та випусти та душі грешние.
(Припев).
Та одна душа та за всіх грешна.
(Припев).
Усереду рано прочесала,
У пятницю рано проснидала,
А в ниділю рано проспівала,
Отця, ненку тай палаяла,
Ни палаяла, та подумала,
Почесала.
(Припев).
Проснидала.
(Припев).
Ни палаяла, та подумала.
(Припев, заключительне слово):
О[т] стола до порога,
Шоб була (яка нибуд девка) чорноброва.

Тут указивка такого рода: до рождества
христова уси душі, яки ішли на той свит, то
попадали ув ад, жили, царствовали на зимлі,
потом Господь іскупив їх своїм духом, стра-
данієм і смертю ісуса христа.

Дали іде посипанка. Робиця це пид новий
год, одни хлопци (дівчата ниходять), устают
серед ночи хлопці, ходять похатах, будять
людей, ти устають, отчиняють двери, хлоп-
ци заходят у хату, стоятъ икони, начинаютъ
сипать зерно і кажуть так:

А в поля, в поля сам бог походя.
Діва марія христа носила, бога просила,
Шоб Бог дарував жито, пшеницю
Навсяку пашницю.
З васильками, спразником,
З новим годом поздравляем.

Писля чого дожидають подарків или пла-
тятъ. Посипають цебто для того, шоб у цим

наступаючим году бог дарував добрий хліб і усі продукти.

Начинається ворожба молоді, тут ціла низка різних засобів. Дівчата бируть звичайного чобота, кидають его заворота, і куди чобит упаде носком, цебто виттіль прийде її сватат. Потімтого щитають коляки, и як отщитають 3 x 9, и яка послідня припаде й гола, так то буде бидни мужик, а якщо у кори, так то багатий. Потімтого бируть хліба і соли, виходять пизного вечора на вулицю і слухають, де шо крикне, виттіль прийде сватать. Потімтого насипають ухаті пшиниці, ставляють у блюдичко води і кладуть зеркало, і уносят по курици, і дивлятця, якщо куриця їсть пшиницю, пье воду і подивится у зеркало, то жиних буде багатий, красивый і буде харашо жить. А якщо куриця тики їсть пшиницю, то то буде тіки багатий, ну плохий, жить буде плохо. Якщо лита[є] по хаті, то жить ни буде, вийде, потом розійдеця. Ище ворожба друга: напишуть хлопці дивчачих масу назв, кидають у шапку и тягнуть из шапки, хто кого витягне, тобто та его жинишка, так само і дівчата роблят. Ище одна ворожня: дівчата підновим годом бігають попід хатами і слухають, шо де балакають: якщо у хати буде хто нибуд казать «пиди гет», то дівка у цьому году вийде замиж, также і хлопиц, як те почуе. <...> Якщо ухати буде сказано «сяд», то нивийде. Так само і хлопиц ни оженіця.

Ворожба следующа тоже під новий год. Кладуть у один чобіть хліба і соли, удругій – пичину чі каминюку, потімтого заставляють кого нибуд винисти узвісне обом мисто, тоді той, хто ни виносив цей материал, іде і шука, шо уперед попадется, якщо попадется хліб, то буде житься, цебто добро, якщо сіль – тоже добро, а якщо пичина або каминь, то буде житья дуже пагано.

Ворожба ще одна. Підновий год хлопиц або дівчина, коли лагає спат, то кладе собі у голови грибінку і зеркало, і коли у сні при-сниця, шо хлопця чі дівчину прийде і буде росчісува[ть] у зеркалі, то вийде замиж, а якщо нибуд[є] чесать, а тіки прийде і покажеця, то замиж ни вийде.

Далі ворожба. Дівчата напишуть масу хлопьячих назв, наклеють у тарілку, по вінцях миски. Потімтого нальють води і починають палить свічку, і капать віск, і до яко[го] номера припливе віск, капнут[ий] у воду, той буде и жиніх. Та само роблять і хлопці.

Ворожба дали. Під новий год дівчата біжать у овешню і смичуть вовну ноччу, щоб ни видно було овець, і якщо попадется вовна чорна, то буде чорнявий, а якщо біла, то білявий.

Ворожба дрова. Іде дівка й парубок надвір, бере вязанку звичайних нарубаних дров, унесе у хату і начіна щитать, коли дровам усим попарам, то буде дівка чі парубок спарою, а якщо біспари, то і ім ни буде пари.

Ворожба друга. Після різдва, коли дівка собираеця іти замиж, то щоб узнать, чі буде її чоловік бити, а чи буде смирний, то вона ос шо робе: вийде гола надвір і качаеця поснігу, а наутро вийде і подивиця на те мисто, де вона качалас, і якщо те мисто, де вона качалас, і я[к]шо те мисто нибуде постебане хлудинкою, то буде смирн[и]й чоловік, а якщо те мисто буде постебане, то чоловік буде часто бить. Дуже старого побуту ворож. Таки звичай різного рода ворожби бувають і на хрещеня. І далі іде святкування Хрещеня.

Первий день Святка – Хрещеня. Тоже варють кутю наніч, а коли наступе первий ден святка, то це дуже строгий піст, по воду ідуть доцеркови уже після обіду, і кайхто доти пори ничого ни їсть. Воду святя[ть] або біля церкови у відрах, або у де якому другому мисті. Коли посвятять воду, придут додому, наливают утарілку, кроплять ухаті навхрест, після чого ідуть до скотини і тоже кроплят. Потімтого кроплять себе, розводять канун, кладуть кутю, помолятця богу, потімтого кличуть мороза, при чом кладуть і ему ложку у чавун, після вичері ідут, у кого ружа есть, вигоняют мороза вистрелами і н[а]чинаються святки.

Кличка Морозу на [п]ервий ден Хрещеня: «Морозу, іди донас вичеряти, ни мороз наших ягнят, тилят, курей, хліба у полі, чумака удорозі». Надругий ден уже розгівля-

ються. Варють і жарють скромне, причом до води нийдять, по воду уже рано. Воду ідуть святит на ставок після служби, обідни, роблять ардан наледу, схіми ни дам, потому шо ни ходив на ардан. Коли Батюшка умоче хрест у воду, то хлопці пустют із рукава голуба. Цебто коли народженого Іісуса Христа христили, то дух божий сходил знеба у виде Голуба. [Нерозбірливо. – Ред.] яки сто[я]ли у те время з ружами, зроблят залпови Постріли з холостих, із набитих набоїв. Низнаю нашо. Потимтого підчіпляють у ардани свяченої води і біжат додому. Коли прийдуть додому, то по обичаю покроплять у хате і надвори. Побризкаю[т] люди, наспають кутю, пообідають. Проводять остальні дні Святко упянци. И тим кінчают.

Указівку на колядку. Коли народився от деви Марії Іісус Хрістос, то в народі іудейском пошла молва, цебто народився цар Іудейск[и]й. Ірод, царствовавши у то время, опаса[л]ся, шоб новорожден[и]й цар назайня[в] его престол, издав наказ – ізбієніє усех первенцев егіпетских от одного до двух лет. Іосіф і Марія получил восне от бога посланіє бежать оттуда, і они пошлі у вефлієм, ізбієніє прошло, а Іісус Хрістос біл спасен. Но преследованіє его следувало і даль[ш]е, коли цар узнав, шо він був спасен, і пока ниприйшов час его погребенія, то его ни могли ниякими засобами узять – так поведомляе священное пісаніє, так ему було назначено прожит наземлі 30 лет, а потім того его учиник, апостол Іуда, предав его, і его распял[и] на христи.

Вірування. Світогляд. Замоваляння

*Записав Антон Павлович Бережний
03.02.1929 р.
у Ворошиловградській області
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, ф. 1-7,
од. зб. 707, арк. 9 зв.)*

Дні. У нас п'ятниця, нибрядуть [не прядуть], шиють у п'ятницю і всериду. І чистий

читверт є – миються та чишуща. Є субода поминальна, похвально субода. У п'ятницю нийдять скоровного і у сериду нийдять скоровного – гріх, кажуть.

*Записав Євген Якович Бонопарт
21.06.1929 р.*

*у Ворошиловградській області
від Мусія Гнелицького (80 р.)
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, ф. 1-7,
од. зб. 707, арк. 22–23)*

Про воду. Воду сотворив Господь, чому плювати і взагалі засмітчувати воду неможна (гріх). Раз Господь її сотворив, то ясно, шо вона свята. Коли до води люди відносяться не так як слід, то вона або портиться (завонюється), або зовсім утікає.

Про те, шо світ повстав із води, незнаю, але знаю, шо вода і земля – це одно, може статись, шо вода висохне або земля піде під воду. На небі вода є, і вода жива (жива – це та, шо як хто з неї нап'ється, то вічно буде жити). На небі води багацько, тиче вона річкою з під божого престолу, а де кінець річці – невідомо.

Під землею вода тоже є, вона там образувалась від земної води. Та вода, шо її засмітчували, вона утікла під землю і більше не покажется.

Казали старі люди, шо раніш на землі води було багацько, більше, ніж зараз, а надалі води все меншатиме і меншатиме.

Непочатої води незнаю, але гадаю, шо це жива вода.

Де береться вода? Звісно Бог. Як би не бог – води б небуло зовсім.

За те, шо вода робиться вином, не знаю, але колись чув, шо вода, якою батюшка нас иноді кропить, веселить нашу душу так, як горілка тіло. Але це тобі незрозуміло, ащоб уся вода перетворювалась, за це не чув.

Вода хрещенська вживається від усих хвороб. Це святять її через два тижні після різдва.

Вода ільїнська вживається від ран, але тільки тоді, коли святе не один піп.

Усяка свята вода пользовита, вона і святитися для того, щоб дати нам користь.

Купаються на хрещення – це купання приносить здоров'я, але від старости воно не избавляє.

Називають воду «водиця», «водичка», «божий дар», «вода», «свята вода».

Вода з трьох криниць дає силу ту, що будеш легкий на почін (початок діла) та діло твоє сповниться, але цю воду слід спочатку змішати, а потім пити.

За сім криниць незнаю, неприходилось, але чув колись, що хто п'є таку воду, так буде прозорливим. Але трудно найти таку воду – вона не проста, і на світі тільки в одному

місці є ці сім криниць, де – незнаю. П'ють її теж змішаною. Ні, з наших сьоми криниць це не подействує.

Що б кидали гроші у воду, нечув і незнаю.

Добавити добавлю тобі тільки те, що будто вода ота жива, що на небі тече і скоро притече до нас, а коли – незнаю.

Питання: А не чули Ви щось про річку, через яку підвозять грішні душі в рай та пекло?

Відповідь: Знаю, знаю, але це невнашій вірі, в нашій цього немає. Це колись як був пан Ільїнській, так у нього був польський піп – ах, вумний був – отой усе знав, знав і за цю річку. Та тільки тепер таких немає.